

İbn Tufeyl’de Din Dili ve İdrak Mertebeleri

İsmail Gür

<https://orcid.org/0009-0006-3834-3887> | ism.gur.34@hotmail.com

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Çorum, Türkiye

Öz

İnsanlık tarihi boyunca din kavramı tüm toplumlar arasında büyük öneme sahip olmuş ve her topluluk kendisine ait inançlar bütünü içerisinde yaşamışlardır. Tanrı-Evren-İnsan kavramları ve birbirleri ile olan ilişkileri hem dinin hem de felsefe ilminin konuları arasında yer almıştır. Bundan dolayı din ile felsefe kimi zaman birbirleri ile çatışma durumuna getirilmiş kimi zaman ise bu iki ilmin birbirleri ile uyumundan bahsedilerek, birbirlerini destekler nitelikte oldukları ifade edilmiştir. Çalışmamızda İbn Tufeyl’in Hay b. Yazkân eseri merkeze alınarak burada kullanılan din dili ve idrak dereceleri ele alınmıştır. Ayrıca din-felsefe ilişkisi, tarihi süreç içerisinde değerlendirilerek yeni bir din dilinin imkânı bu bildirimizin ana konusu olmuştur. Bu araştırmamızda Hay b. Yazkân eseri eşliğinde yeni bir din dilinin imkanını müzakereye açarak bunun önemi üzerinde durduk. Çünkü bizler din ile felsefe arasındaki uyumun ve birlikteliğin sağlanabilmesinin ön koşulu olarak ayrışma/çatışma dilinin terkedilerek, uzlaşmacı/birleştirici yeni bir din dilinin gerekliliğini düşünüyoruz. Bu sebeptendir ki literatürde bulunan çalışmaların dışında felsefe-din ilişkisine İbn Tufeyl ve Hay b. Yazkân penceresinden bakarak yeni bir din dilini, idrak mertebelerini dikkate alarak temellendirdik. Böylece gerek İslam felsefesi alanına gerekse diğer ilişkili alanlara ufak da olsa bir katkı sağlamayı hedefledik. Bu bildirimizde felsefe-din birlikteliğinin neden önemli olduğu üzerinde durularak çatışmacı/dışlayıcı bir din dilinin kullanılmasının olumsuz ve tehlikeli yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çözüm olarak ise filozofumuzun eserinde kullanmış olduğu ‘din dili’ ve ‘farklı insan idrakleri’ kavramları üzerinde durularak yeni bir din dilinin, felsefe-din uyumunun sağlanması açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada öncelikle din dili bağlamında konuyla ilgili İbn Tufeyl’in Hay b. Yazkân eseri ele alınmıştır. Daha sonra günümüze kadar gelen süreçte yayınlanmış olan temel kaynaklar, makaleler, konuyla ilgili yayınlanmış olan doktora ve yüksek lisans tezleri taranmıştır. Toplanan tüm bu veriler nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak konu ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Sonuç olarak tarihi süreçte din ve felsefenin birbirleri ile uyumundan bahsedilenlerin yanı sıra her iki ilmin yan yana olamayacağını savunanlar da olmuştur. Her insanın farklı idrak düzeyi vardır. Bu sebeptendir ki yeni bir din dilinin geliştirilmesi, din ve felsefe alanına büyük katkı sağlayacağı gibi her insanın da anlam dünyasına daha iyi hitap edebilmemizi sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler

İslam Felsefesi, İbn Tufeyl, Hay b. Yazkân, Din Dili, İdrak Mertebeleri.

Etik Beyan	Bu çalışma, 4. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan "İbn Tufeyl'de Din Dili ve İdrak Mertebeleri" adlı tebliğin geliştirilmiş hâlidir.
Türü	Makale
Geliş Tarihi	31.07.2024
Kabul Tarihi	05.01.2025
Yayın Tarihi	15.01.2025
Kategori	Sanat ve Beşeri Bilimler, Dinî Araştırmalar - İlahiyat
Araştırma Alanı	İslam Felsefesi
Konu	Hay b. Yakzan
Sempozyum	:
Adı	4. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu
Web	https://sempozyum.okuokut.org/tsbs/article/view/571
Yer ve Tarih	Çevrim İçi - 26-31 Ağustos 2024
Sponsor	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi; Oku Okut Derneği
Bildiri Oturum Bilgisi	9. Oturum - 29 Ağustos 2024 Perşembe 20:00 - 21:30
Telif Hakkı	© 2025 İsmail Gür. Yazar telif hakkını elinde tutarak yayımcıya uygun lisans ile yayım izni vermiştir.
Lisans	
Yayımcı	Oku Okut Yayınları
Kaynak Gösterimi	Gür, İsmail. "İbn Tufeyl'de Din Dili ve İdrak Mertebeleri". <i>TSBS Bildiriler Dergisi</i> 4 (2025), 49-59. https://doi.org/10.55709/tsbsdergisi.571

The Language of Religion and The Levels of Understanding in İbn Tufail

İsmail Gür

 <https://orcid.org/0009-0006-3834-3887> | ism.gur.34@hotmail.com

Master's Student, Hitit University, Çorum, Türkiye

Abstract

Throughout human history, the concept of religion has been of great importance among all societies and each community has lived within its own set of beliefs. The concepts of God-Universe-Human and their relations with each other have been among the subjects of both religion and philosophy. For this reason, religion and philosophy have sometimes been brought into conflict with each other, and sometimes it has been stated that these two sciences are in harmony with each other and that they support each other. In our study, Ibn Tufail's Hayy bin Yaqzān is taken as the center and the language of religion and the levels of understanding used here are addressed. In addition, the relationship between religion and philosophy has been evaluated in the historical process and the possibility of a new language of religion has been the main subject of this paper. In this research, we discussed the possibility of a new religious language in the light of Hayy bin Yaqzān and emphasized the importance of it. Because we think that the language of conflict should be abandoned as a prerequisite for the harmony and unity between religion and philosophy, and a new reconciliatory religious language is necessary. For this reason, apart from the studies in the literature, we looked at the relationship between philosophy and religion from the perspective of Ibn Tufail and Hayy bin Yaqzān and grounded in a new language of religion by taking into account the levels of understanding. By this way, we aimed to make a small contribution to both the field of Islamic philosophy and other related fields. In this paper, we emphasize why the unity of philosophy and religion is important and we have tried to reveal the negative and dangerous aspects of using a confrontational language of religion. As a solution, the concepts of 'language of religion' and different human understanding used by our philosopher in his work are emphasized and it is stated that a new language of religion is important in terms of ensuring the harmony between philosophy and religion. In this study, first of all, Ibn Tufail's Hayy bin Yaqzān is addressed in the context of the language of religion. Then, the basic sources, articles, doctoral and master's theses published on the subject were reviewed. All these collected data were addressed and evaluated using qualitative research methods and technics. As a result; in the historical process, there have been those who talk about the compatibility of religion and philosophy as well as those who argue that both sciences can't be side by side. Each person has a different level of understanding. For this reason, the development of a new language of religion will make a great contribution to the field of religion and philosophy, and will enable us to better address the world of meaning of every human being.

Keywords

Islamic Philosophy, Ibn Tufail, Hayy bin Yaqzān, Language of Religion, Levels of Understanding.

Ethical Statement	This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled “The Language of Religion and The Levels of Understanding in Ibn Tufail” at the 4th Turkish Symposium of Social Science.
Type	Article
Received	2024-07-31
Accepted	2025-01-05
Published	2025-01-15
Category	Art & Humanities, Religion & Theology
Research Area	Islamic Philosophy
Subject	Hayy bin Yaqzān
Conference	:
Title	4th Turkish Symposium of Social Sciences
Web	https://sempozyum.okuokut.org/tsbs/article/view/571
Location & Date	Online - August 26-31, 2024
Sponsor	Ankara Yıldırım Beyazıt University; Oku Okut Association
Proceeding Session	Session 9 - August 29, 2024, Thursday 20:00 - 21:30
Copyright	© 2025 İsmail Gür. The author retains the copyright and provides the publisher with a proper license to publish.
License	
Publisher	Oku Okut Press
Citation	Gür, İsmail. “The Language of Religion and The Levels of Understanding in Ibn Tufail”. <i>TSBS Proceedings Journal</i> 4 (2025), 49-59. https://doi.org/10.55709/tsbsdergisi.571

Giriş

Hakkında daha önce birçok çalışma yapılmış olan İbn Tufeyl'in Hay bin Yakzân isimli eseri gerek edebiyat ve biyoloji alanlarında gerekse felsefe ve din bilimleri gibi birçok ilmin çalışma alanına dahil edilmiştir. Örneğin edebiyatta esere ait olay örgüsü ve kullanılmış olan üslup ve metotlar ele alınmış, öykü tarzında ve alegori anlatım tarzında yazılmış eserler arasında değerlendirme yapılarak inceleme konusu edilmiştir. Ayrıca eserdeki ana karakterimiz olan Hay bin Yakzân'ın bu adaya nasıl gelmiş olduğuyla alakalı üreme, yaratılış ve aynı zamanda evrim teorisi gibi meseleler ışığında biyoloji ve anatominin de konusu haline gelmiştir. Bizler çalışmamızda diğer ilim alanlarının sınırlarına/konularına girmeden, bir İslam felsefesi klasiği olarak bugünün insanına ne söylediğini ayrıca eserde kullanılmış olan din dili ve insanların idrak derecelerinin nasıl ele alındığını incelemeyi hedefledik. Bizler bu çalışmamızı iki ana bölümde ele aldık.

Birinci bölümde İbn Tufeyl'in hayatı, felsefi kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş sonrasında ise düşünürümüzün İslam felsefesindeki yerinden ve öneminden bahsedilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise İslam felsefesinde kullanılan 'din dili' ile 'idrak mertebeleri' kavramlarına değinilmiştir. Bu noktada filozofumuz din dili ve idrak mertebelerini aynı zamanda da felsefi düşüncelerini Hay, Absal ve Salaman isimli üç karakter üzerinden kurgulamış ve bizlere hikâye yoluyla düşüncelerini aktarmıştır. Sonrasında ise aynı bölümde İbn Tufeyl'in Hay bin Yakzân eserinden yola çıkılarak yeni bir din dilinin imkân ve öneminden bahsedilmiş olup çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. İbn Tufeyl ve İslam Felsefesindeki Yeri

1.1. Hayatı

Asıl ismi, Ebû Bekr Muhammed b. Abdülmelik b. Muhammed b. Muhammed b. Tufeyl el-Kaysî (öl. 581/1185) olan Endülüslü filozof ve aynı zamanda hekim olan İbn Tufeyl: Gırnata'nın (Granada) yaklaşık 50 km. kuzeydoğusundaki Vâdîâş (Guadix) kasabasında dünyaya gelmiştir. Arapların Kays kabilesine mensup olduğu için Kaysî nisbesiyle anıldı. Latin dünyasında Ebû Bekir künyesinden dolayı Albubacer şeklinde tanınır.¹

Ailesi ve öğrenimine dair elimizde pek malumat bulunmayan İbn Tufeyl, Gırnata şehrinde hekim olarak görev yapmış ardından sırasıyla dönemin vali katipliğini ve kadılık görevini üstlenmiştir. İlerleyen yaşı sebebiyle saray hekimliğini daha öncesinde kendisinden Aristoteles'in eserleri üzerine bir şerh kaleme almasını istediği İbn Rüşd'e bırakan İbn Tufeyl 1185 yılında Merraküş'te vefat etmiştir.²

¹ İlhan Kutluer, "İbn Tufeyl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-tufeyl> (18.08.2024).

² İbn Tufeyl, *Hayy bin Yakzân*, çev. Onur Özatağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), viii.

1.2. Felsefi Kişiliği

İbn Tufeyl'in 'Hayy bin Yakzân' adlı eserinin daha iyi anlaşılabilmesi için düşünürümüzün felsefi düşünceleri hakkında bilgi sahibi olmamız önem arz etmektedir. Aslında eserde İbn Tufeyl kendi düşüncelerini bir öykü ile kurgulamak istemiş yer yer ise felsefi düşüncelerini destekleyen görüşlere ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir.

Evrenin yaratılışı hususunda: 'Dünya ezeli ve ebedi midir yoksa Allah tarafından yoktan mı var edilmiştir?' sorusuna vermiş olduğu cevap ne ezeli olduğu yönünde ne de yoktan var edilme yönünde olmuştur. İbn Tufeyl bu iki seçeneğinde tutarlı olamayacağı ve kendi içerisinde çelişkiler barındırdığını ifade etmiştir. Düşünürümüz, tıpkı Farabi ve İbn Sina gibi filozoflarında benimsemiş oldukları evrenin ortaya çıkışını çelişkilerden uzak ve daha anlaşılabilir bir sistemle açıklamak üzere kaynağını Plotinos'dan alan 'sudur teorisini' benimsemiştir. Plotinos 'birden bir çıkar' önermesiyle sudur teorisini ilk olarak ortaya koymuş düşünür olmakla beraber Aristoteles'in Metafizik kitabında öne sürdüğü fikirler de bu teorinin gelişmesinde büyük önem taşımaktadır.

Plotinos'a göre evren 'Bir' den taşar, varlığın var olabilmesinin tek sebebi bir olan yani Tanrı'nın kendisidir.³ Aristoteles'in Tanrısı ise; yaratıcı değil, "varlığa ilk hareketi veren (ilk muharrik) bir Tanrıdır".⁴ Bu iki önerme de sudur teorisinin temelini oluşturmaktadır. İslam dünyasında ise sudur teorisi Farabi ve İbn Sina ile karşımıza çıkmaktadır. Farabi, Allah'ı 'zorunlu varlık' sonradan yaratılmış olanları ise 'mümkün varlık' olarak tanımlamıştır.

İbn Tufeyl'in de evrenin yaratılışı konusundaki temellendirmelerini de Plotinos, Aristoteles, İslam dünyasında ise Farabi ve İbn Sina'nın da benimsemiş oldukları sudur teorisi üzerine şekillendirmiştir. Aynı zaman da insan bedeninde olduğu gibi alemde de görünüşteki çokluğun ötesinde bir birlik bulunduğunu düşünür. Çünkü düşünürümüzde Plotinos'ta karşımıza çıkan 'birden bir çıkar' önermesini benimsemiştir. İbn Tufeyl, evrenin ebediyeti (sonsuzluğu) konusunda ebediyeti 'özde' ve 'zamanda' şeklinde ikiye ayırarak Tanrı'nın zaman bakımından değil, özü itibarıyla dünyadan önce olduğu yönünde bir görüş benimsemiştir.⁵

1.3. Eserleri

İbn Tufeyl'in felsefi sistemini oluşturan ve öykü tarzında yazılmış ve aynı zamanda en önemli felsefi eseri olan 'Hayy bin Yakzân', tıp alanında yazmış olduğu 'Urcûze fi't-tıp' ve Muvahhidi Sultanı'nın Arapları cihada teşvik için İbn Tufeyl'den yazmasını istediği şiir alanında yazılmış olan 'Kaside' düşünürümüzün bilinen başlıca eserleridir.⁶

³ Derya Aybakan Saliya, "Plotinos' un Hayatı, Kişiliği ve Felsefi Üslûbu Üzerine Kısa Bir Deneme", *Kayıt Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 26 (Bahar 2016), 150.

⁴ Süleyman Taşkın, "Aristoteles'te Evrenin Ezeliği Problemi", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 12 (Eylül 2023), 1635.

⁵ İbn Tufeyl, *Hayy bin Yakzân*, 59.

⁶ Kutluer, "İbn Tufeyl".

2. İslam Felsefesinde Din Dili

610 yılında indirilmeye başlamış ve 632 yılında tamamlanarak bugünkü şeklini almış olan Kur'an-ı Kerim ve İslam dini kendisini evrensel olarak nitelendirmiştir.⁷ Bu sebepten dolayı dünyada bulunan herkesin anlayabileceği bir üslup ve yöntemle insanlara hitap etmiştir. Buradan hareketle vahiyden her insan kendi idrak derecesine göre nasibini almış ve hayatını ona göre anlamlandırmaya çalışmıştır. Kur'an-ı Kerim her insanın anlayabileceği muhkem dediğimiz açık ve kolayca anlaşılabilir ayetler barındırdığı gibi müteşabih ayetler dediğimiz manaları açıklanmamış ayetlerde barındırmaktadır. Bu tarz ayetleri her insan anlama ve kavrama noktasında eşit değerlidir.

Gerek vahiy gerekse vahyin açıklayıcısı olan peygamberler, her insanın aklının yebileceği ve kapasitelerinin aldığı ölçüde onlara hitap etmeyi yöntem olarak benimsemiştir. İslam dini literatüründe insanlar tasdik etme şekilleri doğrultusunda ayne'l-yakîn, ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebeleri ile ilişkilendirilmiştir. Bunların İslam felsefesinde karşılıkları ise hatabî, cedelî ve burhânî kıyas yöntemleridir. Kullanılan tüm bu usul ve yöntemler din dilinin farklı idrak derecelerine göre hitap edebilmesinin önemini vurgulamaktadır.⁸

2.1. İbn Tufeyl'de Din Dili ve İdrak Mertebeleri

Her insanın farklı idrak düzeyinin bulunduğunu söylemiştik. İnsanlar sahip oldukları zihin yapılarına ve anlayış düzeylerine göre hayatını anlamlandırma çabası içerisindedir. Bunun yanı sıra içerisinde yaşamış olduğu zaman ve mekânda bu anlamlandırma sürecinde etkilidir. Tüm bu bilgilerden yola çıkılarak insanların dinî inanç ve kabullerinde de farklılık olması pek mümkündür ve insanlar tasdik etme şekillerine göre çeşitlilik göstermektedirler. Öyle ki Hayy, hikâyenin sonunda hakikat bilgisinin her insan zihninde farklı olabileceği ve ulaşılmış olduğu bilgilerin ise insanlar için bağlayıcı olmadığını fark etmiş, kendisi de toplumun benimsemiş olduğu inançları kabul etmeyerek onlardan uzaklaşmayı tercih etmişti.⁹

İbn Tufeyl, bu farklı tasdik yöntemlerini ve felsefi düşüncelerini eserinde yer verdiği üç karakter üzerinden kurgulamıştır. Bu kişiler; Kur'an'ın zahiri yönü ile yetinen, dinin yorumlanmasının kafa karışıklığına sebep olacağını düşünen ve aynı zamanda da insanlarla bir arada yaşamayı tercih eden Salaman karakteridir. Öyle ki bu karakterimiz toplumsal yaşantının zorunlu, uzlet hayatının ise haram olduğunu benimsiyordu.¹⁰ Absal, eserde yer verilen ikinci kahramanımızdır. O, Kur'an-ı Kerim'in zâhirî/görünen yönü ile yetinmeyerek bâtinî/derin anlamlarına yoğunlaşmış ve toplum içerisinde yetişmesine rağmen sonrasında uzlet hayatını tercih etmiştir. Yapmış olduğu bu tercihi ile hikmetin sırlarına erişmeyi hedeflemiştir. Hayy, kendi çabası ve sezgisel olarak elde

⁷ Bk. el- A'râf 7/158; el- Sebe' 34/28; el- Enbiyâ 21/107.

⁸ Aygün Akyol, "İslam Felsefesinde Din Dili ve Anlama Etkisi -Hay b. Yakzân Merkezli Bir İnceleme-", *İslam Felsefesinin Sorunları*, ed. Mehmet Vural (Ankara: Elis Yayınları, 2021),357-358.

⁹ Samar Attar, *İbn Tufeyl'in Modern Batı Düşüncesi Üzerindeki Etkisi*, çev. Ayşenur Alper (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021), 43.

¹⁰ İbn Tufeyl, *Hayy bin Yakzân*, 104.

ettiği bilgilerin sonradan tanışmış olduğu Absal'ın sahip olduğu dini bilgiler ile örtüş-tüğünü fark etmiştir.¹¹

Eserimizde yer alan üçüncü ve ana karakterimiz ise Hayy idi. O, ıssız bir adada dün-yaya gelmiş ve zihinsel gelişimini tek başına tamamlamış bir kişidir. Ayrıca Hayy, de-ney ve akıl tecrübeleriyle çeşitli aşamalardan geçerek müşâhede makamına erişmiş böylelikle hakikatin bilgisine ulaşmıştır. Sahip olduğu tüm bu bilgiler, kendi gözlemleri ve çeşitli akıl yürütmeleriyle elde edilmiştir.¹² Çünkü O'nun eğiticisi ve öğreticisi sa-dece doğuştan sahip olduğu özellikleri ile çevresinde gerçekleşen olayları idrak etme-sini sağlayan akli idi.¹³ Hayy, hikâyenin sonunda karşılaşmış olduğu Absal ve Salaman vasıtasıyla bireysel aydınlanmasının dışına çıkarak toplum anlayışı ile karşılaşmıştır.¹⁴ Bunun sonucunda farklı insan idrakleri ve farklı inanç kabulleri ile tanışmıştır. İnsan-ların çoğunluğu toplumun genelinin kabul ettiği hatabî yöntem yani hikayeler ve çe-şitli simge/sembollerin dışına çıkmadan zahiri bir yol izliyorlardı. Düşünme, yorum-lama ve yeni bir fikir ortaya koyabilme özelliklerine sahip değillerdi. Fakat bu genel tasdik yöntemi ile yetinmeyerek dinin zâhirî/görünenin dışında daha derin ve hikmetli sırlar barındırdığını düşünen kişilerde vardı. Bu kimseler, görünen ile yetinmeyerek ilme'l-yakîn mertebesine ulaşmış ve genel kabullerini akıl/düşünce ile pekiştirmiştir.

Son olarak ise toplumda öyle kişiler vardır ki bunlar müşâhede makamına ulaşmış nadir insanlardır. Artık onlar, Allah(c.c.) ile beraber olmuş ve zevk makamına ulaşmış-lardır. Deney ve akıl basamaklarının da bir üstüne çıkarak sezgisel bilgi ile nihai mut-luluğa erişmişlerdir. Hayy, bu makama ulaşan kimselerdendir ve O, bu makam hak-kında şu önemli bilgilere yer vermektedir. Fitratlarında bulunan eksiklik/noksanlık se-bebiyle bu makama herkes ulaşamaz. Çünkü İbn Tufeyl'e göre her insanın farklı idrak dereceleri vardır. Sahip oldukları bu kapasitelerinin dışına çıkmaları durumunda ise bu bilgilerin onlara hiçbir fayda vermeyeceği gibi sadece cehalet ve inatlarını arttırı-cağını ifade etmiştir.¹⁵ Çünkü Hayy, insanların sahip oldukları düşünce ve kabullenmiş oldukları inançlarından dolayı onlarla çatışmanın doğru olmadığına inanıyordu.¹⁶ Böy-lelikle Absal vasıtasıyla tanışmış olduğu toplum hayatında bulunmanın hem kendisi

¹¹ Mehmet K. Karabela, "Cedel ile Burhân Arasında: İbn Tufeyl'in Hayy b. Yakzân Adlı Eseri Üzerinden Klasik Dönem Sonrası İslam Düşünce Tarihini Okumak", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54-2 (2013), 80.

¹² Mustafa Yıldız, "İbn Tufeyl'de İnsan Doğasının Fizik ve Metafizik Kaynakları", *Felsefe Dünyası Dergisi* 53 (Ocak 2011), 69.

¹³ Abdullah İnce, "İbn-i Tufeyl ve Jean Jacques Rousseau'da Eğitim Düşüncesi", *Usul İslam Araştırmaları Der-gisi* 21 (2014), 85.

¹⁴ Bireysel olgunluğa erişememiş ve belli bir idrak seviyesine ulaşamamış insanlar doğru olup olmamasına bakmaksızın çoğunluğun benimsediği inançları tasdik etmektedir. Bk. Aygün Akyol, "Kitlelerin Tahakkü-müne Karşı Bireysel Yönetim", çev. Mevlüt Uyanık- Aygün Akyol, *Tedbirü'l-Mütevahhid/Bireysel Yönetim Okumaları*, ed. İclal Arslan (Ankara: Elis Yayınları, 2022), 222.

¹⁵ İbn Tufeyl, *Hayy bin Yakzân*, 105.

¹⁶ İlnur Söylemez, "Hay b. Yakzan ve Robinson Crusoe Adlı Eserlerin Tarihsel Fenomenolojik Açidan İnce-lenmesi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (Şubat 2021), 221.

açısından hem de insanlar açısından doğru olmayacağı kanaatine varan Hayy, adasına dönme kararı almıştır.¹⁷

2.2. İbn Tufeyl'den Hareketle Yeni Bir Din Dilinin İmkânı

İbn Tufeyl, Hayy bin Yakzân adlı eseri ile kurgulamış olduğu hikâye üzerinden bilgi edinme sürecini ve hakikatin bilgisine ulaşmasındaki basamakları anlatmıştır. Tüm bu süreçte deney, akıl ve sezgiye dayalı bilgi edinme yöntemlerine değinmiştir. Kendi bireysel aydınlanma serüvenini anlattıktan sonra toplumun diğer fertlerine dair inanç ve tasdik yöntemlerinden de bahsetmiştir.

Filozofumuzun eserinde bizlere yansıtmış olduğu felsefi sisteminden şunları anlamak mümkündür. Her insan farklı düşünür, farklı idrak derecesine sahiptir ve farklı tasdik metotları bulunmaktadır. Ayrıca İbn Tufeyl, her insanın farklı anlama kapasitesine sahip olduğunu böylece o kapasite sınırları içerisinde daha mutlu olabileceğini ifade etmektedir. Bu yöntem o kişinin yanlışa düşmesine ve aklının karışmasına engel olacaktır.

Yöntemden kastımız her insan kendi hayatını anlamlandırma ve mutlu olabileme arzusu içerisinde. Bu süreçte kendi idrak derecesine göre belli bir seviyeye ulaşır ve belli inançlar bütününe kabullenir. Burada konumuzun önemi daha da netleşmektedir. Çünkü din dilinin her bireye farklı hitap edebilme özelliğine sahip olması gerekmektedir. Aynı zamanda her insan bu hakikat bilgisinden veya nihai mutluluktan kendi payına düşen hisseyi kazanabilmelidir. Gerek Kur'an-ı Kerim'in gerekse vahyin açıklayıcısı olan peygamberlerin izlediği yol ve kullandığı metot tam olarak budur.

Çünkü her ikisi de insanların anlayabileceği düzeyde hitap etmekte ve her insan idrak derecesine göre bu hitaplardan hissesine düşen payı almaktadır. Kimisi zahiri ile yetinir ondan tatmin olur, kimisi daha derin manaların bulunduğunu düşünerek yeni fikirler ortaya koyabilmekten ve yeni sonuçlar ortaya çıkarabilmekten mutlu olmaktadır. Bazı kimseler ise daha üst bir bilgi makamında deney ve aklın da ötesine geçerek hakikatin sırlarına erişmiş, müşâhede/zevk makamına ulaşmışlardır. İslam ahlak felsefesinde es-Sa'âdetü'l-Kusvâ/En yüce mutluluk şeklinde tarif edilmiş bu makam; Fârâbî'ye göre insanın elde edebileceği en büyük şeydir.¹⁸

Muallim-i Sâni (İkinci Üstat) olarak da bilinen Fârâbî'nin sisteminde karşılaştığımız 'hakikatin birliği' öğretisine burada değinmek yerinde olacaktır. Bu sistemde hakikat tektir fakat bu hakikatin insanlar tarafından bilinme yöntemleri farklılık arz etmektedir. Bu yöntem farklılıkları hakikatin çokluğu anlamına gelmemektedir.¹⁹ Ayrıca bu farklılıklar bazı eksiklik ve yanlışlıkları beraberinde getirmesine karşın her insanın aynı hakikatin birer yolcuları olduğu düşüncesini değiştirmemektedir. Hayy'ın varmış olduğu sonuçta bu yöndeydi. O, evrendeki her şeyin bir bütün olduğunu düşünerek

¹⁷ Ömer Türker, "Hayy b. Yakzan: İnsanlık Adasında Yalnız Bir Hakikat Yolcusu", *Sosyoloji Dergisi* 3/18 (Ocak 2009), 202.

¹⁸ Fârâbî, *İdeal Devlet*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2022), 84.

¹⁹ Fârâbî, "İlimlerin Sayımı", çev. Mevlüt Uyanık- Aygün Akyol (Ankara: Elis Yayınları, 2019), 46-47.

kendisinin de bu bütünün bir parçası olduğu sonucuna ulaşmıştı.²⁰ Bu noktada Akyol'un tespiti konunun önemini açıklamada bizlere katkı sağlayacaktır: "Toplumsal değişimin bu kadar hızlı olduğu bir zamanda din dili üzerinden çözümlenmeler yapılamazsa, insanların din ile olan ilişkisini sağlam temeller üzerinden kurgulamak mümkün olmayacaktır."²¹

Sonuç

İbn Tufeyl, eserinde bizlere her insanın farklı idrak derecesine sahip olduğunu belirtmiş ve kendilerine kapasiteleri ölçüsünde hitap etme ve bilgi vermenin daha uygun olacağını ifade etmiştir. Bizler de çalışmamızda yeni ve güncel bir din dilinin inşa edilmesi hususunu önemsiyoruz. Bunu yaparken ise din ve felsefe ilimlerini merkeze alarak ikisini bir arada ele alıp, meselelere her iki pencereden de bakmanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Hatta İbn Rüşd, bu felsefe ve din birlikteliğinin/uyumunun gerekli ve zorunlu olduğunu ifade etmiştir.²²

Güncel olmayan bir din dilinin kullanılması ve tek tip bir kabul edişin insanlara dayatılması çeşitli problemler ortaya çıkaracaktır. Tek doğru benim veya benim görüşüm en doğrusu gibi söylemlerden uzak durulması ayrıca çatışmacı/yıkıcı söylemlerden uzak birleştirici/yapıcı bir din dilinin kullanılması bu açıdan önemlidir. Her insan kapasitesi ölçüsünde kabul ettiği inançlarını temellendirir ve hayatını bu şekilde anlamlandırma içerisine girer. Tasdik etme şekilleri ise idrak derecelerine göre farklılık gösterir. Kimisi burhan yoluyla hakikatin sırlarına erişmiştir, kimisi fitratında bulunan noksanlıktan dolayı cedelî metot ile yetinmiştir. Bir diğer kimseler ise inançlarını toplumun çoğunluğunun sahip olduğu hatabî yöntemle tasdik etmişlerdir.²³

Tüm bu bilgiler ve değerlendirmeler bizlere göstermektedir ki insanların saygı, sevgi ve hoşgörü çerçevesinde bir arada mutlu ve huzurlu yaşayabilmeleri ayrıca kendi bireysel kemâle/olgunluğa erişebilmeleri açısından din dili önemlidir. Aynı zamanda bu din dilinin güncel zamana ve meselelere uygun olduğu kadar kişilerin algı düzeylerine hitap edebilecek ölçüde farklı metotlar içermesi de bir başka önemli husustur. Sonuç olarak ise İbn Tufeyl'in Hayy bin Yakzân adlı eseri ışığında bireylerin sahip oldukları farklı kültür ve bilgi birikimlerini dikkate alan, ayrıştırıcı ve yıkıcı bir üsluptan uzak, dini ve felsefi yöntem ve delillere dayalı yeni bir din dilinin inşa edilmesinin önemli olduğunu böylelikle her insanın bireysel olgunluğa erişmesi ve kendi anlam dünyası içerisinde daha mutlu olabilmesi açısından katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

²⁰ Murat Öztürk, "İbn Tufeyl'in Doğaya Dönük Eğitim ve Felsefe Anlayışını Aktardığı Hay bin Yakzan Adlı Felsefi Romanı Üzerine Bir İnceleme", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 12-1/23 (Ocak 2015), 5.

²¹ Akyol, "İslam Felsefesinde Din Dili ve Anlama Etkisi -Hay b. Yakzân Merkezli Bir İnceleme", 369.

²² İbn Rüşd, *Faslu'l-Makâl/Felsefe ve Din Uyumu*, çev. Mevlüt Uyanık- Aygün Akyol (Ankara: Elis Yayınları, 2019), 26.

²³ İbn Rüşd, *Faslu'l-Makâl/Felsefe ve Din Uyumu*, 28.

Kaynakça | References

- Akyol, Aygün. “Kitlelerin Tahakkümüne Karşı Bireysel Yönetim”. çev. Mevlüt Uyanık- Aygün Akyol. *Tedbiru'l-Mütevahhid/Bireysel Yönetim Okumaları*. ed. İclal Arslan. 191-226. Ankara: Elis Yayınları, 4. Basım, 2022.
- Attar, Samar. *İbn Tufeyl'in Modern Batı Düşüncesi Üzerindeki Etkisi*. çev. Ayşenur Alper. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021.
- Aybakan Saliya, Derya. “Plotinus’un Hayatı, Kişiliği ve Felsefi Üslubu Üzerine Kısa Bir Deneme”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 26 (Bahar 2016), 144-157. <https://doi.org/10.20981/kuufefd.30589>
- Fârâbî. *İdeal Devlet*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 15. Basım, 2022.
- Fârâbî. *İlimlerin Sayımı*. çev. Mevlüt Uyanık-Aygün Akyol. Ankara: Elis Yayınları, 3. Basım, 2019.
- İbn Rüşd. *Faslu'l-Makâl/Felsefe ve Din Uyumu*. çev. Mevlüt Uyanık- Aygün Akyol. Ankara: Elis Yayınları, 3. Basım, 2019.
- İbn Tufeyl. *Hayy bin Yakzân*. çev. Onur Özatağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- İnce, Abdullah. “İbn-i Tufeyl ve Jean Jacques Rousseau’da Eğitim Düşüncesi”. *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 21 (2014), 67-102.
- Karabela, Mehmet K. “Cedel ile Burhân Arasında: İbn Tufeyl’in Hayy b. Yakzân Adlı Eseri Üzerinden Klasik Dönem Sonrası İslam Düşünce Tarihini Okumak”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54-2 (2013), 77-93. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001391
- Kutluer, İlhan. “İbn Tufeyl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-tufeyl> (18.08.2024).
- Öztürk, Murat. “İbn Tufeyl’in Doğaya Dönük Eğitim ve Felsefe Anlayışını Aktardığı Hay bin Yakzan Adlı Felsefi Romanı Üzerine Bir İnceleme”. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 12-1/23 (Ocak 2015), 1-8.
- Söylemez, İlknur. “Hay b. Yakzan ve Robinson Crusoe Adlı Eserlerin Tarihsel Fenomenolojik Açıdan İncelenmesi”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (Şubat 2021), 207-231. <https://doi.org/10.29288/ilted.995972>
- Taşkın, Süleyman. “Aristoteles’te Evrenin Ezeliliği Problemi”. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 12 (Eylül 2023), 1630-1640. <https://doi.org/10.51531/korkutaturkiyat.1342664>
- Türker, Ömer. “Hayy b. Yakzan: İnsanlık Adasında Yalnız Bir Hakikat Yolcusu”. *Sosyoloji Dergisi* 3/18 (Ocak 2009), 195-204.
- Vural, Mehmet (ed.). *İslam Felsefesinin Sorunları*. Ankara: Elis Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Yıldız, Mustafa. “İbn Tufeyl’de İnsan Doğasının Fizik ve Metafizik Kaynakları”. *Felsefe Dünyası Dergisi* 53 (Ocak 2011), 65-91.